

Oranssin historia näkyväksi – Museovirasto myönsi vanhan puutarhan selvitykselle rahaa

UUTISET

28.2.2024 13.49

Strömforsin ruukin Alapajasta viime vuoden tammikuussa siirretyn Pässe-veturin viimeinen työtehtävä oli toimia Tallin takana sijainneen Strömforsin puutarhan, jota Oranssiksi arkisesti kutsuttiin, lämmittimenä. 1960-luvulla otetussa penessä kuvassa veturi on sijoillaan.

Kuvakollaasi

LOVIISA, RUOTSINPYHTÄÄ Ruotsinpyhtään ruukissa Loviisassa toimiva kyläyhdistys on saanut Museovirastolta 4 900 euron avustuksen ruukkialueella sijainneen Oranssin historian kartoitukseen.

Oranssi tulee kutsumanimenä ranskan kielen sanasta orangerie (suomeksi myös orangeria), jolla nimitettiin talvipuutarhoja eli suurikokoisia kasvihuoneita.

– Kyse on vanhasta 1800-luvulla perustetusta puutarhasta, Strömfors kylät ry:n hallituksen puheenjohtaja Esa Huttunen kertoo.

Puutarha-alue sijaitsee Navetan pohjoispuolella Tallin takana olevan peltoalueen päädyssä. Ruukin kyläkauppaa vastapäätä oleva alue on nykyisin ketoniittynä, jossa puutarhasta on jäljellä muutamia vanhoja omenapuita.

– Kyläyhdistyksen talkooväki löysi viime syksynä Navetan yläkerrasta paljon vanhan puutarhan aikaisia työkaluja, Huttunen sanoo.

Museoviraston myöntämällä apurahalla kartoitustyötä saa alkaa tekemään ensi toukokuun alussa. Hankeaikataulu on 1.5.–15.12.

– Asiaa valmistellaan nyt niin, että työt voidaan käynnistää heti toukokuussa, Huttunen jatkaa.

– Nyt on viimeinen hetki dokumentoida kaikki tieto, kyläyhdistys Strömfors kylät ry:n hallituksen puheenjohtaja Esa Huttunen kertoo.

Arkisto/Marko Wahlström

Rakennushistoriaopaste puutarhan alueelle

Hankkeen tavoitteena on Strömforsin ruukin Oranssin historian dokumentoiminen, kartoittaminen ja historian näkyväksi tekeminen puutarhan perinnön säilymiseksi.

– Hankkeeseen kuuluu arkisto- ja kirjallisuustutkimusta, haastattelututkimus, valokuva- ja kartta-analyysi sekä Navetan ullakolla olevan puutarhanaikaisen irtaimiston inventointi ja käyttötarkoitusten selvittäminen, rakennushistoriatutkija, arkkitehti Astria Excell Aie Arkkitehdit Oy:stä kertoo.

Lopputuloksena syntyy hankeraportti Oranssin historiasta ja tutkimuksen löydöksistä, rakennushistoriaopaste puutarhan alueelle, sekä esitys osan esineistöstä sijoittamisesta osaksi ruukin museonäyttelyitä.

Ruukin puutarha mahdollisesti Tallin vellikellosta kuvattuna 1960-luvun alussa. Keskellä 1940–1941 rakennettu iso kasvihuone ja taustalla kellari ja vanha kauone. Etualalla vasemmalla lämmityslaitteena käytetty pässi.

Strömforsin tallin rakennushistoriaselvitys 2021

Oranssista oli saatavilla vähän kirjattua tietoa

Isänpuoleisen sukunsa kautta Astria Excell tuntee ruukkialueen historiaa. Hän myös teki rakennushistoriaselvityksiä Loviisan kaupungille alueen rakennuskannasta vuonna 2021.

Silloin syntyi visio ruukin Oranssin selvityshankkeeseen. Rakennushistoriaselvityksessä olivat myös Strömforsin Talli ja Navetta, joiden historiaan Oranssi tiiviisti liittyy.

– Huomasin, että siitä oli saatavilla vain hyvin vähän tietoa, vaikka kyseessä on ruukin kokonaisuudessa merkittävä omavaraisuushistorian palanen, Excell kertoo.

Hän on saanut isovanhemmiltaan myös suullista tietoa, sillä Excellin suvusta on oltu töissä puutarhalla.

– Nyt, kun ruukissa asuu vielä muutamia Oranssista omakohtaisia kokemuksia omaavia, on tärkeää tehdä tutkimus sen historiasta. Suullinen tieto on aina tutkimukselle rikastuttavaa ja auttaa myös ohjaamaan arkisto- ja kirjallisuustutkimusta.

Kartta Strömforsin ruukista vuodelta 1910. Puutarha on piirretty paikoilleen Tallinmäen länsipuolelle. Tallinmäen maasillat eivät näy kartassa, mutta vaakahuone ja uudet tiiliruukin rakennukset on piirretty paikoilleen.

Strömforsin tallin rakennushistoriaselvitys 2021

Puutarhalla kasvatettiin joulukukkia Helsinkiin

Rakennushistoriaselvityksen mukaan Strömforsin Oranssin lasirakenteisia kasvihuoneita oli oletettavasti jo 1800-luvulla, mutta viimeistään 1900-luvun alussa.

Puutarhassa viljeltiin 1900-luvun alussa kaalia ja mansikoita sekä Savitalon edessä pellolla turnipsia, porkkanoita ja nauriita. Lisäksi oli päärynä- ja omenapuita.

Välirauhan aikana puutarhaan rakennettiin uusi suuri kasvihuone, jossa kasvatettiin tomaatteja, avomaankurkkuja sekä tulppaneja ja hyasintteja vietäväksi joulukukkakoreihin "Helsingin herroille".

Kasvihuoneen lämmittimenä toimi puretun rautatien toimettomaksi jäänyt Pässä-veturi.

Viime vuoden tammikuussa Alapajasta siirretyn Strömforsin ruukin Pässe-veturin viimeinen työtehtävä ennen museoitumista oli toimia Oranssi-puutarha lämmittimenä.

Arkisto/Olli Saarinen/Eastpress

Puutarha toimi osana A. Ahlströmin maataloustoimintaa

Puutarhan toiminta päättyi vuonna 1970 osana A. Ahlström -yhtiön portaittaista Strömforsin maataloustoiminnan alasajoa.

– Joku on sanonut, että puutarha loppu, kun puutarhurin työsuhde päättyi. Puutarha tietenkin jatkoi elämäänsä omillaan, kun puut ja marjapensaat kasvoivat joka vuosi, Esa Huttunen kertoo.

Puutarhurin asunto sijaitsi Vaasanlinnassa, ja häntä varten talon länsipuolelle rakennettiin uloskäynti.

– Aikoinaan on päätetty, että puutarhurilla täytyi olla lyhyt matka töihin, Huttunen jatkaa.

Strömfors kylät ry:n puheenjohtaja uskoo, että riittävän monen paikallisen haastattelun myötä puutarhan toiminta ja kokonaiskuva alkaa hahmottua nykyihmisille.

– Nyt on viimeinen hetki dokumentoida kaikki tieto talteen, jos on aikomus. Nuorempi sukupolvi, eivätkä edes keski-ikäiset tunnista asiaa yhtään. Sen sijaan vanhemmalle kaartille asia on tuttu, Huttunen muistuttaa.

Vuonna 2021 tehty Strömforsin ruukkialueen rakennushistoriaselvitys kertoo, että Strömforsin Talli (oik.) ja taustalla näkyvä Navetta kytkeytyvät Oranssin historiaan. Itse puutarha-alue sijoittuu nykyisen Ruukintie viereiselle niittyalueelle.

Arkisto/Itäväylä

"Olemme todella otettuja ja onnellisia"

Rakennushistoriatutkija Astria Excell iloitsee hankkeelle myönnetystä avustuksesta.

– Kun loppuvuodesta tuli mahdollisuus hakea tätä Museoviraston apurahaa tutkimukselle, ehdotin hanketta kyläyhdistykselle.

Excellin mukaan paikalliset asukkaat ovat olleet myös hyvin kiinnostuneita Oranssin alueen kehityksestä ja aluehistorian vaaliminen on heille tärkeää.

– Olemme todella otettuja ja onnellisia, että Museovirastossa nähtiin hankkeen arvo.

Museovirasto jakoi valtionavustuksia yhteisöjen kulttuuriperintöön ja kulttuuriympäristöön liittyviin hankkeisiin tänä vuonna yhteensä 77 390 euroa seitsemälle eri yhteisölle.

Avustushakemuksia vastaanotettiin määräaikaan mennessä 27 ja haettujen avustusten yhteisumma oli 315 503 euroa. Pienin myönnetty avustussumma oli 4 900 euroa ja suurin 15 000 euroa.

Savitalon edessä pellolla turnipsia, porkkanoita ja nauriita. Nykyinen Krouvinmäen majatalo on yksi Suomen vanhimmista asuinkäytössä olevista savirunkoisista taloista. Rakennus on vuodelta 1784.

Arkisto/Mika Laine

Keskustelut puutarhan palauttamisesta alkaneet

Strömfors kylät ry:n puheenjohtajan mukaan ruukkialueella ovat käynnistyneet myös keskustelut ajatuksesta saada vanha puutarha palautettua.

– Puutarha-asioista ymmärtävien ihmisten arvioiden mukaan puutarha olisi palautettavissa, Esa Huttunen kertoo.

Niittyalueena tällä hetkellä olevan entisen puutarha-alueen toisessa nurkkauksessa on vuosittain järjestetty Bluegrass-festivaalin aikana lännenharrastajien Rootsinyhtään Ole Frontier Camp Out -leiri.

»» Oranssiin liittyvistä muistoista tai tiedoista siitä, että se näkyy esimerkiksi suvun valokuva-albumeissa ryhmäkuvien ja muiden kuvien taustalla, saa olla yhteydessä sähköpostitse osoitteella astria.excell@aicarkkitechdit.fi.

Ilmakuva Strömforsin ruukista 1900-luvun alkupuolelta. Puutarhassa ei ole vielä uutta kasvihuonetta, eikä Tallin julkisivuihin ole tehty uusia autotallin ovia. Numerot kuvassa 1. Talli, 2. Navetta, 3. Tiilikuivaamo, 4. Puutarha, 5. Vaakahuone, 6. Armonlinna, 7. Tiiliruukin aitta, 8. Manufaktuuripaja, 9. Panimo/Vaasanlinna ja 10. Päärakennus.

Strömforsin tallin rakennushistoriaselvitys 2021

FAKTA

Strömforsin ruukin historiaa

» Ruotsista Suomeen muuttanut liikemies, ruukinpatruuna Anders Nohrström (1713–1758) ja kauppias–teollisuusyrittäjä Jakob af Forselles (1753–1835) ostivat Petjärven kosken ruukin Johan Creutzilta vuonna 1743. Strömfors sai nimensä Anders Nohrströmin ja Jakob af Forsellesin sukunimien yhdistelmänä.

» Kauppaan kuului myös Petjärven entinen säteritila, jolle oli annettu kahden ratsumiehen varustamisvelvollisuus vuonna 1695. Velvollisuutta seurasi myös varovapauksia ja oikeuksia kerätä muilta, niin kutsuilla aukmenttitoilta, veroja. Aukmentteja Petjärven ratsutilalla oli 11 levittyneenä Vähä-Ahvenkosken, Vaahterapään (nyk. Vahterpää) saaren, Ruotsinkylän ja Lapinjärven alueelle.

» Useista pienistä tiloista koostuvan kokonaisuuden luonne muuttui 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun tilojen toimintoja yhdistettiin kolmeksi suureksi johtotilaksi: Petjärveen, Jokiniemeen ja Ahvion kartanoon. Petjärven tilaan liitettiin Strömforsin ruukin maataloustoiminta, Vähä-Ahvenkosken tiloja sekä yksittäisiä tiloja Suomenkylästä, Ruotsinkylästä ja Lapinjärveltä. Jokiniemeen yhdistettiin yksi ratsutila Viirilästä.

» Ruukki pysyi af Forsellesin suvun hallussa yhteensä 132 vuotta eli vuoteen 1876 asti. Konkurssihuutokaupassa 14.7.1886 Strömforsin ruukin huusi kauppaneuvos Antti Ahlström (hänen vuonna 1896 peustama ja 1.1.1908 lakannut Tmi A. Ahlström käsitti vain Strömforsin tehtaan).

» 1900-luvun alussa A. Ahlström Osakeyhtiön johdosta maaomistuksia selkeytettiin ja muutamia tiloja myytiin. Ennen toista maailmansotaa Petjärven tilalle kuului 3 261 hehtaaria maata, Jokiniemelle 998 hehtaaria ja Ahviolle 853 hehtaaria.

» Petjärvi ja Jokiniemi olivat esimerkillisiä tiloja maidontuotannon, salaojituksen, puutarhaviljelyn ja karjanjalostuksen saralla. A. Ahlström -yhtiön Strömforsin maatalousosasto tarjosi työpaikan 1900-luvun alussa noin 400 henkilölle ruukin ulkopuolella.

» Strömforsin ruukilla maataloustoiminta oli suurtilojen toimintaan verrattuna pientä ja pääasiassa tuki ruukkiyhteisön suoria tarpeita. Ruukilla järjestäytynyt toiminta näkyi selviten Tallinmäellä, jonne oli 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä rakennettu uusi suuri navetta ja talli.

» Tallin ja Navetan länsipuolelle jäi Strömforsin ruukin puutarha, jonka juuret juontavat 1800-luvulle. Vuoden 1908 suunnitelmassa ruukille puutarhaan on merkitty kellari- ja kasvihuonerakennukset sekä niitty Tallin länsipuolelle.

» 1950-lukua lähestyttäessä Strömforsin vanha teollisuus koki viimeiset hetkensä ja ruukin elämä muuttui, kun A. Ahlström Oy perusti muovitehtaan kylälle vuonna 1947. Strömfors muuttui Ahlströmin sivuosaisesta tuotantopaikkakunnasta yhdeksi yhtiön merkittävimmistä.

» 1960-luvulla maatalaosaston kartanoiden kirjanpito yhdistettiin ja osasto nimettiin Strömforsin maatalousosastoksi. Kokonaisuuteen kuuluvat vanhat Strömforsin Petjärven ja Jokiniemen kartanot sekä A. Ahlströmin 1900-luvun alussa hankkima Karhula.

» Vuonna 1969 maidon ja vehnän markkinointiin liittyvän lainsäädännön aiheuttamien hankaluuksien johdosta A. Ahlström Oy päätti lopettaa karjanhoidon kokonaan. Vuonna 1970 Strömforsin maatalousosaston viimeiset 67 lehmää myytiin teuraaksi. Henkilökunta väheni 1960-luvun 40 henkilöstä kymmeneen.

» Puutarhan toiminta päättyi vuonna 1970 ja työntekijät siirrettiin töihin muovitehtaalle. 1990-luvulla Jokiniemen ja Petjärven pellot vuokrattiin ja kartanot myytiin pian sen jälkeen. A. Ahlström Oy:n haltuun jäi pieniä pelto- ja metsäalueita Strömforsin tehtaan ympäristössä.

» A. Ahlström Oy:n perustama sähkötarviketehtas jatkoi toimintaansa vuoteen 2014 asti. Strömfors Electric Oy myytiin ranskalaiselle Schneider Electric -konsernille. Tehdasalue tyhjeni kesällä 2015, kun sähkötarviketehtaan toiminta siirrettiin ulkomaille.

» Pyhtääläisen Uusitalon yrittäjäperheen sijoitus- ja kehitysyhtiö Helmiryhmä Oy osti syksyllä 2015 Schneider Electric Finland Strömforsin kiinteistön sekä sillä sijaitsevan tehdasrakennuksen ja kerhotalon. Uusitalojen omistama Strömforsin Yrityspuisto Oy hallinnoi entisen tehtaan tiloja.

» Loviisan kaupunki möi Strömforsin ruukkialueen kahdeksan rakennusta (navetta, alapaja, talli, verkhuusi, saha, aitta, letkuvaja ja sauna, yhteensä 5 000 neliometriä) maa-alueineen (reilu 11 000 neliometriä) Strömforsin Yrityspuisto Oy:lle 151 900 eurolla.

»» Lähteet: Strömforsin Tallin rakennushistoriaselvitys (Aie Arkkitehdit Oy/Astria Excell, 2021, tilaajana Loviisan kaupunki), A. Ahlström Oy:n historiikki, Strömforsin ruukin historia ja uutisarkistot

FAKTA

Museoviraston avustukset 2024

» Herttoniemen Siirtolapuutarhayhdistys ry: Herttoniemen siirtolapuutarhan kulttuuripolku, 13 500 euroa

» Maaseudun Sivistysliitto ry: Valon juhlaa Loppulassa, 15 000 euroa

» Pohjalainen Rakennusperintö ry: Vernadoc – Pohjalaisten tuulimyllyjen dokumentointi, 10 000 euroa» Seurasauna ry: Saavutettavampi sauna, 9 540 euroa

» Strömfors kylät ry: Strömforsin Ruukin Oranssin historian kartoitus, 4 900 euroa

» Turun juutalainen seurakunta: Turun juutalaisen synagogan ja juutalaisen kulttuuriperinnön säilyttäminen elinvoimaisena, 15 000 euroa

» Tornion Kotiseutuseura ry: Opas Tornion seurakunnan Suensaaren hautausmaalle, 9 450 euroa